

Dreptul la un proces echitabil și arbitrajul comercial: compatibilități și tensiuni

The Right to a Fair Trial and Commercial Arbitration: Compatibilities and Tensions

dr. **Bianca ȘERB***

Universitatea de Vest din Timișoara

Facultatea de Drept

Abstract

This article explores the applicability of Article 6 paragraph (1) of the European Convention on Human Rights in the context of international commercial arbitration. It examines the compatibility between fair trial guarantees and the specific features of arbitral proceedings, with particular focus on the distinction between voluntary and mandatory arbitration. The study questions whether arbitral tribunals can be regarded as "courts" under the Convention, and whether procedural guarantees may have direct effect in this domain. It also analyzes the implications of the Convention's horizontal effect and the obligations incumbent upon member states in connection with arbitration. The article argues that, despite its procedural autonomy, the right to a fair trial remains a fundamental safeguard that must be ensured either directly or through state oversight.

Keywords: commercial arbitration; fair trial; Article 6 ECHR; horizontal effect; fundamental rights; lex arbitri; arbitral tribunal; state responsibility.

Rezumat

Articolul explorează aplicabilitatea art. 6 alin. (1) din Convenția Europeană a Drepturilor Omului în cadrul arbitrajului comercial internațional. Lucrarea analizează compatibilitatea garanțiilor dreptului la un proces echitabil cu specificul procedurilor arbitrale, punând accent pe distincția dintre arbitrajul voluntar și cel impus. Se examinează dacă tribunalele arbitrale pot fi asimilate instanțelor în sensul Convenției, precum și dacă garanțiile procedurale pot produce efecte directe în această sferă. Sunt evaluate, de asemenea, implicațiile efectului orizontal al Convenției și obligațiile statelor membre în raport cu desfășurarea arbitrajului. Articolul susține că, în ciuda autonomiei arbitrajului, dreptul la un proces echitabil constituie o exigență fundamentală ce trebuie respectată, atât în mod direct, cât și prin intervenția statului gazdă.

Cuvinte-cheie: arbitraj comercial, proces echitabil, articolul 6 CEDO, efect orizontal, drepturi fundamentale, lex arbitri, instanță arbitrală, răspunderea statului.

I. Introducere

Analiza conexiunilor dintre sferele comerțului, afacerilor, investițiilor și regimul drepturilor fundamentale ale omului a câștigat teren relativ recent în reflecția academică. Dacă preocupările doctrinare s-au concentrat preponderent – și nu fără temei – asupra impactului economic și social al liberalizării comerciale și al fluxurilor investiționale transnaționale, se observă tot mai frecvent o deschidere spre explorarea interacțiunii subtile dintre dreptul privat și dimensiunea civil-politică a drepturilor omului.

* bianca.serb@e-uvv.ro.

Pentru o perioadă îndelungată, s-a susținut că arbitrajul, prin natura sa extrajudiciară și consensuală, nu ar impune aceleași exigențe procedurale precum jurisdicțiile statale întrucât în arbitraj părțile prioritizează confidențialitatea și celeritatea. În acest registru conceptual, arbitrajul a fost perceput mai degrabă ca un instrument de gestiune eficient a litigiilor decât un spațiu problematic din perspectiva garanțiilor fundamentale ale procesului echitabil. Caracterul nepublic al procedurilor arbitrale, derivat din însăși vocația lor confidențială, a alimentat – în mod eronat – convingerea că părțile ar consimți implicit la o derogare de la toate garanțiile unui proces echitabil. Totuși, extinderea arbitrajului dincolo de sfera exclusivă a litigiilor comerciale internaționale a modificat substanțial arhitectura normativă și a impus o reevaluare a standardelor de echitate procedurală aplicabile acestei metode alternative de soluționare a litigiilor¹.

Profesorul Waincymer², în lucrarea sa „*Procedure and Evidence in International Arbitration*” amintește opinia lui Dr. J. Gillis Wetter³ potrivit căreia arbitrajul în sine, privit ca instituție, nu reprezintă altceva decât o sumă de proceduri. În această viziune formalistă, fiecare etapă, de la constituirea tribunalului și configurarea calendarului procedural, până la depunerea cererilor, administrarea probatoriului, desfășurarea audierilor și deliberarea, se încadrează într-un registru pur procedural, în care accentul cade pe arhitectura procesuală care îi conferă legitimitate și previzibilitate.

Arbitrajul comercial se constituie ca un mecanism alternativ de soluționare a litigiilor, având un caracter consensual și extrajudiciar. Acesta operează într-un cadru privat și flexibil, distinct de procedura jurisdicțională clasică, guvernată de reguli imperative ale dreptului procesual civil, a căror aplicare este, de regulă, de ordine publică. În cadrul jurisdicției ordinare, desemnarea judecătorului se realizează aleatoriu, în conformitate cu normele procedurale, fără ca părțile să poată restrânge, prin convenție, autoritatea acestuia. Regimul probator este, de asemenea, supus unor norme cu excepții stricte și limitative. În opoziție, arbitrajul se fundamentează pe principiul autonomiei de voință, conferind părților o marjă semnificativ mai largă de configurare a regulilor de procedură. Așa cum arată și literatura de specialitate, caracterul privat al acestei jurisdicții permite stabilirea unor reguli procedurale derogatorii de la dreptul comun, atât timp cât acestea nu contravin ordinii publice și normelor imperative⁴. Această libertate conferă arbitrajului o mai mare suplețe, făcându-l accesibil și mai apropiat nevoilor justițiabililor. Totuși, această autonomie nu are caracter absolut și nu își are originea într-un drept natural, ci derivă din normele statului în care arbitrajul este organizat, codificate în dreptul civil al contractelor, în dreptul procesual civil și altele⁵.

Articolul de față își propune să exploreze incidența Convenției Europene a Drepturilor Omului în contextul arbitrajului comercial internațional, cu accent pe interpretarea și relevanța art. 6 privind dreptul la un proces echitabil. Analiza este structurată în jurul a două axe tematice majore: determinarea domeniului de aplicare al Convenției, ca instrument juridic, în procedurile arbitrale (prezentată în secțiunea II a articolului), și examinarea aplicabilității și a compatibilității garanțiilor procesuale consacrate de articolul 6 în sfera arbitrajului voluntar (prezentată în secțiunea III a articolului).

II. Aplicabilitatea Convenției Europene a Drepturilor Omului în arbitrajul comercial

Determinarea aplicabilității Convenției în arbitrajul comercial implică evaluarea limitelor impuse de criteriile tradiționale de incidență: *ratione temporis*, *ratione loci*, *ratione personae* și *ratione materiae*.

¹ Ilias Bantekas, *Equal Treatment of Parties in International Commercial Arbitration*, în *International and Comparative Law Quarterly*, Cambridge University Press, 2020, p. 991-992.

² Este profesor invitat al Universității Naționale din Singapore unde predă cursul „*Comparative Evidence in International Law*” și un reputat practician în materia investițiilor, comerțului internațional și arbitrajului. Acesta este autorul mai multor lucrări de excepție printre care: „*Procedure and Evidence in International Arbitration*” publicată de Wolters Kluwer, „*A Guide to the Uncitral Arbitration Rules*” publicată de Cambridge University Press și „*Procedural Aspects of Formal Dispute Settlement*” publicată de Cameron May.

³ A fost un renumit avocat suedez, cercetător și unul dintre cei mai cunoscuți experți în domeniul arbitrajului internațional la nivel mondial.

⁴ A. Fanu-Moca, C. Roșu, *Arbitrul, subiect activ al infracțiunii de luare de mită*, *Revista Universul Juridic*, nr. 10 din 27 octombrie 2022, disponibil online la: <https://www.universuljuridic.ro/arbitrul-subiect-activ-al-infracțiunii-de-luare-de-mita/>.

⁵ Ilias Bantekas, *An Introduction to International Arbitration*, Cambridge University Press, 2015, p. 4.

În conformitate cu principiul general privind neretroactivitatea tratatelor, *ratione temporis*, prevederile Convenției sunt obligatorii pentru părți în ceea ce privește faptele sau situațiile survenite după data intrării sale în vigoare.

Aplicarea Convenției *ratione loci* este limitată la arbitrajul comercial desfășurat pe teritoriul unde Convenția produce efecte. Conform art. 1 din Convenție statele s-au obligat să garanteze oricărei persoane aflate „sub jurisdicția lor” drepturile și libertățile fundamentale definite de aceasta. Limitarea *ratione loci* presupune ca pretinsa încălcare să fi avut loc pe teritoriul unui stat parte la Convenție sau pe un teritoriu controlat efectiv de acesta⁶. O bună parte din statele semnatare ale Convenției găzduiesc pe teritoriul lor unele dintre cele mai prestigioase instituții de arbitraj internațional. Cu titlu ilustrativ amintim: Centrul Belgian de Arbitraj și Mediere, Camera Internațională de Comerț de la Paris, Curtea Internațională de Arbitraj din Londra, Centrul Internațional de Arbitraj din Viena și Instituția de Arbitraj a Camerei Elvețiene.

Limitarea *ratione personae* impune, pe de o parte, ca pretinsa încălcare a Convenției să fie imputabilă unui stat parte, iar, pe de altă parte, ca reclamantul – persoană fizică sau juridică – să se afle sub jurisdicția aceluia stat. În cadrul prezentei analize, această evaluare este raportată la ipoteza unei plângeri adresate Curții Europene a Drepturilor Omului, formulată ca urmare a unor pretense încălcări survenite în cadrul arbitrajului comercial. Prin urmare, problema aplicabilității Convenției într-un asemenea cadru procedural se intersectează cu aspectul competenței *ratione personae* a Curții Europene a Drepturilor Omului. În ceea ce privește efectul orizontal al Convenției – respectiv posibilitatea aplicării acesteia în raporturile dintre entități private – această chestiune va fi analizată separat, în secțiunea următoare.

Nu constituie subiect de dezbatere faptul că dispozițiile Convenției se aplică *mutatis mutandis* și persoanelor juridice. Curtea nu a avut ezitări în a recunoaște dreptul persoanelor juridice de a formula plângeri în temeiul art. 34 din Convenție⁷.

O dificultate fundamentală în analiza aplicabilității Convenției Europene a Drepturilor Omului în contextul arbitrajului comercial rezidă în natura părților implicate. Curtea are competență să judece doar plângerile formulate împotriva statelor părți, în timp ce arbitrii, în calitatea lor de actori privați, nu dispun de *locus standi* într-o astfel de procedură. Astfel, pentru ca un particular să se poată adresa Curții invocând încălcarea drepturilor sale fundamentale în cadrul procedurilor arbitrale, este necesară identificarea unei legături de imputabilitate între stat și desfășurarea acestor proceduri. În absența unei asemenea legături, statul nu poate fi considerat titular al calității procesuale pasive. Această condiționare relevă tensiunea existentă între natura privată a arbitrajului și exigențele de responsabilitate asumate de state în temeiul Convenției.

Este relevantă, în acest context, distincția dintre arbitrajul voluntar (consensual) și arbitrajul impus (obligatoriu sau forțat). Arbitrajul obligatoriu desemnează acele situații în care părțile nu dispun de opțiunea de a se adresa unei instanțe judiciare, fiind constrânse prin lege să recurgă la arbitraj pentru soluționarea anumitor litigii. Într-un asemenea caz, arbitrajul funcționează, în esență, ca o extensie a jurisdicției statale, iar legătura dintre stat și procedura arbitrală devine incontestabilă. Arbitrajul forțat, deși aparent consensual, ridică semne de întrebare cu privire la autenticitatea consimțământului exprimat de părți, în special în contexte precum contractele de adeziune sau arbitrajul sportiv, unde voința reală este afectată de constrângeri instituționale. De exemplu, în jurisprudența sa, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a calificat arbitrajul sportiv drept „obligatoriu”, deși el nu este impus prin lege, ci prin regulamentele organizațiilor sportive. Așadar, în măsura în care arbitrajul nu se bazează pe un consimțământ autentic și liber exprimat, ci este rezultatul unei impuneri directe sau indirecte, devine relevantă analiza relației dintre stat și arbitraj, inclusiv din perspectiva aplicabilității Convenției Europene a Drepturilor Omului.

⁶ *Droz și Janousek contra Franța și Spania*, Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului din 26 iunie 1992, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57774%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57774%22]}).

⁷ Massimo V. Benedettelli, *Human Rights as a Litigation Tool in International Arbitration: Reflecting on the ECHR Experience*, în *Arbitration International*, Volumul 31, nr. 4, 2015, p. 636.

Distincția dintre arbitrajul voluntar și cel impus a fost reținută de Comisia Europeană a Drepturilor Omului în cauza *Bramelid și Malmström* (1983)⁸, unde s-a concluzionat că toate garanțiile prevăzute de art. 6 alin. (1) din Convenție se aplică arbitrajelor obligatorii. În această speță, reclamantele au susținut că le-a fost încălcat dreptul de a fi judecate de o instanță independentă și imparțială, drept consacrat de același articol. Potrivit legislației suedeze aplicabile la acel moment, litigiile având ca obiect dreptul de cumpărare a acțiunilor sau determinarea prețului acestora trebuiau soluționate exclusiv de un tribunal arbitral format din trei arbitri, desemnat în mod obligatoriu. Comisia a reținut că:

„Trebuie făcută o distincție între arbitrajul voluntar (consensual) și cel impus (obligatoriu). În general, art. 6 nu ridică probleme atunci când arbitrajul este consensual. (...) În schimb, dacă arbitrajul este obligatoriu în sensul că este impus de lege, așa cum este cazul de față, părțile nu au altă opțiune decât să se adreseze unui Tribunal Arbitral, iar acesta trebuie să respecte garanțiile prevăzute de art. 6 (1)”⁹.

Spre deosebire de arbitrajul impus, în cazul arbitrajului voluntar problema angajării răspunderii statului pentru eventualele încălcări ale drepturilor fundamentale este una mult mai delicată.

În literatura de specialitate¹⁰ s-a susținut că arbitrajul voluntar, în calitate de mecanism privat de soluționare a diferendelor, se află în afara sferei de control exercitate de stat, întrucât nu face parte din sistemul judiciar intern. Arbitrii sunt considerați persoane private, și nu autorități ale statului, astfel încât eventualele încălcări ale Convenției nu pot fi imputate statelor.

Fără a fi fals, argumentului îi lipsește totuși o nuanță esențială. Din interpretarea coroborată a art. 1 și 6 alin. (1) din Convenție rezultă că statele au obligația de „a asigura”¹¹ fiecărei persoane aflate sub jurisdicția lor un proces echitabil și public, desfășurat într-un termen rezonabil, de un tribunal independent și imparțial, stabilit prin lege. Această obligație este una de rezultat¹².

Termenul „a asigura” din cuprinsul art. 1, indică faptul că obligațiile statelor nu se epuizează prin crearea și organizarea unui sistem judiciar și a unei proceduri judiciare în conformitate cu garanțiile prevăzute de art. 6 alin. (1). Garanțiile trebuie să fie extinse și la particularii care au ales ca alternativă soluționarea diferendelor prin arbitraj. Prevederea impune statelor o dublă obligație. În primul rând, statul are o obligație negativă, care constă în abținerea de la punerea în aplicare sau de la recunoașterea caracterului executoriu al unei hotărâri arbitrale care contravine garanțiilor prevăzute de acest articol. În al doilea rând, revine statului o obligație pozitivă, ce implică adoptarea de norme materiale și instituirea unor remedii eficiente și adecvate, capabile să asigure respectarea standardului minim de protecție impus de art. 6 alin. (1), inclusiv în cadrul procedurilor arbitrale¹³.

Acest punct de vedere a fost împărtășit și de Curte, respectiv de fosta Comisie. Pentru evidențierea obligației negative facem referire la cauza, *Jakob Boss*¹⁴, în care Comisia a reținut că:

„(...) reclamantul a consimțit în mod liber la încheierea contractului de arbitraj și, astfel, a renunțat la dreptul său de a-i fi analizate drepturile civile de către o instanță din sistemul judiciar pentru care statul răspunde conform Convenției.

Cu toate acestea, răspunderea statului nu este complet exclusă (...) deoarece hotărârea arbitrală trebuie să fie recunoscută de instanțele germane și să fie pusă în executare de acestea. Astfel, instanțele au exercitat un anumit control și au garantat cu privire la corectitudinea și echitatea procedurilor de

⁸ *Bramelid și Malmström contra Suedia*, Decizia Comisiei din 12 decembrie 1983, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-92813%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-92813%22]}).

⁹ *Idem*, para. 30.

¹⁰ Gary B. Born, *International Commercial Arbitration* (Third Edition), Kluwer Law International, 2022; Philippe Fouchard, Emmanuel Gaillard, Berthold Goldman, *On International Commercial Arbitration*, Kluwer Law International, 1999, p. 44-57; Julian D. M. Lew, Loukas A. Mistelis, Stefan M. Kröll, *Comparative International Commercial Arbitration*, Kluwer Law International, 2003, p. 77; Emmanuel Gaillard, *Legal Theory Of International Arbitration*, Martinus Nijhoff Publishers, 2010, p. 15-23.

¹¹ Versiunea în limba engleză a Convenției folosește construcția „shall secure”. În limba română construcția este tradusă prin verbul „a recunoaște” (corespondentul verbului „reconnaître” folosit în versiunea din limba franceză).

¹² Jaksic Aleksandar, *Procedural Guarantees of Human Rights in Arbitration Proceedings*, în *Journal Of International Arbitration* (Online), 2007, vol. 24, nr. 2, p. 163.

¹³ Martina Zavodna, *The European Convention on Human Rights and Arbitration*, Diploma Thesis, Masaryk University, 2013/2014, p. 43.

¹⁴ *Jakob Boss Sohne contra Germania*, Hotărârea Comisiei din 2 decembrie 1991, [https://hudoc.echr.coe.int/#/{%22fulltext%22:\[%22Jakob%20BOSS%20S%C3%B6hne%20KG%22\],%22itemid%22:\[%22001-1249%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#/{%22fulltext%22:[%22Jakob%20BOSS%20S%C3%B6hne%20KG%22],%22itemid%22:[%22001-1249%22]}).

arbitraj, pe care le-au considerat a fi conforme cu drepturile fundamentale și, în special, cu dreptul reclamantului de a fi judecat”.

Din raționamentul Comisiei rezultă că, deși reclamantul a ales în mod liber să recurgă la arbitraj, statul păstrează încă un rol activ în etapa de recunoaștere și executare a hotărârii arbitrale. Prin exercitarea acestui control, statului îi revine obligația de a refuza încuviințarea executării hotărârilor arbitrale care contravin dreptului la un proces echitabil, astfel cum este garantat de art. 6 alin. (1) din Convenție.

În scopul evidențierii obligației pozitive a statelor, cauza *Regent*¹⁵ este concludentă. În această cauză, Curtea a constatat că absența unor garanții eficiente pentru punerea în aplicare a hotărârilor arbitrale sau împiedicarea unei astfel de executări de către guvern constituie o încălcare a art. 6 alin. (1). După ce a constatat că una dintre principalele motive ale eșecului autorităților de a pune în aplicare hotărârea finală a fost insolvența statului, Curtea a afirmat că aceasta nu poate fi o scuză pentru neîndeplinirea obligațiilor în conformitate cu prevederile Convenției.

De asemenea, într-o cauză recentă¹⁶, Curtea a stabilit o legătură între procedura arbitrală și răspunderea statului ca urmare a existenței în sistemul intern a unei prevederi legale care recunoaște hotărârilor arbitrale statutul de *res judicata*. Această conexiune subliniază rolul esențial al hotărârilor arbitrale în sistemul juridic intern și relevanța lor în materia răspunderii statelor. Prin recunoașterea hotărârilor ca fiind *res judicata*, Curtea sugerează că acestea trebuie tratate cu aceeași importanță ca și hotărârile instanțelor naționale, consolidând astfel statutul lor în cadrul ordinii juridice interne. Această abordare evidențiază legătura strânsă între procedura arbitrală, dreptul intern și răspunderea statului în sistemul Convenției.

Din perspectiva limitării *ratione materiae*, reclamantul trebuie să invoce drepturi garantate de Convenție sau de protocoalele sale adiționale. Determinarea drepturilor susceptibile de a fi încălcate în cadrul procedurilor arbitrale se realizează prin interpretare, întrucât nici Convenția, nici lucrările pregătitoare nu fac trimitere expresă la arbitraj și nu definesc în mod clar sfera de aplicare în raport cu acest tip de proceduri. Ca regulă generală, doar drepturile care guvernează litigiile civile – spre deosebire de cele incidente în materie penală – pot fi avute în vedere în contextul arbitrajului¹⁷. Considerăm a fi relevante drepturile prevăzute de art. 6 alin. (1), 8 și Protocolul nr. 1.

III. Aplicabilitatea directă a art. 6 alin. (2) în arbitrajul comercial consensual

La sfârșitul anilor 1980 și începutul anilor 1990 au început să apară primele reflecții doctrinare privind aplicabilitatea art. 6 alin. (1) din Convenție în contextul arbitrajului consensual. Aceste preocupări au avut inițial un caracter predominant teoretic, fiind abordate mai ales în cadrul dezbaterilor academice, fără o corespondență directă în jurisprudență sau în practica statelor. Autorii dezbaterii au respins ideea aplicării directe a Convenției în procedurile arbitrale susținând că tribunalele arbitrale nu se circumscriu noțiunii de „instanță” în sensul art. 6 și că arbitrajul voluntar nu ar intra sub incidența Convenției *ratione materiae*¹⁸.

Unul dintre autorii care s-a remarcat prin fermitatea poziției sale împotriva aplicării directe a Convenției în arbitrajul consensual este profesorul Charles Jarroson. Acesta a invocat atât litera, cât și spiritul Convenției, subliniind că nici în cuprinsul acesteia și nici în lucrările pregătitoare nu se face vreo referire la procedura arbitrală. În afară de componenta civilă a articolului 6, Jarroson nu a identificat nicio altă prevedere care ar putea avea aplicabilitate în contextul arbitrajului. Mai mult, a susținut că spiritul Convenției indică faptul că doar statele membre ar trebui să fie considerate responsabile pentru

¹⁵ *Regent Company contra Ucraina*, Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului din 3 aprilie 2008, para. 59-62. [https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:\[%22001-85681%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:[%22001-85681%22]).

¹⁶ *Mutu și Pechstein contra Elveția*, Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului din 2 octombrie 2018, [https://hudoc.echr.coe.int/#%22fulltext%22:\[%22Pechstein%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-186434%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/#%22fulltext%22:[%22Pechstein%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-186434%22]).

¹⁷ Sébastien Besson, *Arbitration and Human Rights*, ASA Bulletin, Kulwer Law International, 2006, vol. 24, nr. 3, p. 396.

¹⁸ Jaksic Aleksandar, *op. cit.*, p. 159.

încălcările drepturilor și libertăților prevăzute de aceasta. Argumentul său s-a fundamentat pe ideea că tribunalele arbitrale, în calitate de entități private, nu pot fi asimilate organelor statului și, în consecință, nu pot angaja răspunderea acestuia în temeiul prevederilor Convenției¹⁹. Ca argument suplimentar în sprijinul tezei sale, Jarrosson a invocat lipsa de utilitate a aplicării Convenției în materie arbitrală, susținând că garanțiile dreptului la un proces echitabil sunt deja consacrate prin diverse convenții internaționale și legislații naționale care reglementează arbitrajul. Prin urmare, în opinia sa, excluderea arbitrajului din sfera de aplicare a Convenției nu implică absența garanțiilor fundamentale procedurale. Astfel de garanții sunt prevăzute, de exemplu, în instrumente internaționale precum Convenția de la New York privind recunoașterea și executarea sentințelor arbitrale străine²⁰.

Fără a ne însuși argumentele prezentate anterior, considerăm totuși necesară o examinare a modului în care arbitrajul comercial consensual se poate încadra în sfera de aplicare a Convenției. Vom analiza, în linii generale, în ce măsură tribunalele arbitrale pot fi asimilate noțiunii de „instanță” în sensul art. 6 și vom evidenția câteva raționamente care susțin aplicabilitatea directă a garanțiilor dreptului la un proces echitabil în această materie.

Articolul 6 alin. (1) din Convenție prevede că:

„Orice persoană are dreptul la judecarea cauzei sale în mod echitabil, în mod public și în termen rezonabil, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî fie asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil (...)”

Existența unei dispute privind drepturi și obligații de natură civilă nu reprezintă o dificultate de principiu pentru procedura arbitrală. Litigiile comerciale, având în mod obișnuit un caracter patrimonial, se încadrează în materia „civilă” avută în vedere de articolul 6 alineatul (1) din Convenție.

În cauza *Stran Greek*²¹, Curtea a hotărât că drepturile reclamanților dobândite prin hotărârea arbitrală aveau natură „pecuniară”, așa cum avea și cererea de despăgubire. Curtea a reținut:

„Dreptul reclamanților de a încasa sumele acordate prin hotărârea arbitrală constituie un *drept civil* în sensul art. 6 alin. (1) din Convenție, indiferent de calificarea juridică a contractului, potrivit dreptului intern elen”²².

În plus, în aceeași cauză, reclamanții au invocat și încălcarea dreptului de proprietate, susținând că anularea unei hotărâri arbitrale finale și obligatorii i-a privat *de facto* de atributele esențiale ale acestui drept. În viziunea lor, hotărârea arbitrală le conferise un drept de creanță, a cărui desființare a echivalat cu o ingerință nejustificată. Curtea a reținut că a existat o interferență cu dreptul de proprietate garantat de art. 1 din Protocolul nr. 1 la Convenție, ca urmare a unei dispoziții legale interne care a declarat nulă hotărârea arbitrală și i-a înlăturat caracterul executoriu, având ca efect direct stingerea dreptului de creanță (s.n.)²³.

Din aceste considerente, apreciem că arbitrajul comercial nu poate fi considerat o materie exclusă din sfera de aplicare a Convenției Europene a Drepturilor Omului. Prin natura obiectului său – raporturi patrimoniale între persoane private – arbitrajul comercial voluntar se înscrie în domeniul „drepturilor civile”, astfel cum este acesta înțeles în jurisprudența Curții. În consecință, aplicabilitatea art. 6 alin. (1) nu poate fi exclusă *ab initio*, ci trebuie analizată în funcție de circumstanțele concrete ale fiecărei cauze. O asemenea abordare reflectă echilibrul necesar între autonomia procedurilor arbitrale și garanțiile fundamentale pe care statele s-au angajat să le respecte în temeiul Convenției.

Un argument care respinge aplicarea art. 6 alin. (1) în procedurile arbitrale se bazează pe interpretarea literală a acestei prevederi, care condiționează aplicarea sa la litigiile disputate în fața unei „instanțe”, iar tribunalul arbitral nu reprezintă „o instanță”.

¹⁹ Charles Jarrosson, *L'arbitrage et la Convention Européenne des droits de L'homme*, Revue de l'arbitrage, nr. 4 din 1989, p. 573-607.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Stan Greek Refineries și Stratis Andreadis contra Grecia*, Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului din 9 decembrie 1994, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57913%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57913%22]}).

²² *Idem*, paragr. 40.

²³ *Idem*, paragr. 63-66.

O entitate care nu face parte din sistemul judiciar intern al unui stat, adică care nu este inclusă printre organele înzestrate cu competențe jurisdicționale, poate totuși să fie considerată o „instanță” în sensul art. 6 alin. (1)²⁴.

Curtea a reținut că, din punct de vedere material, o entitate este considerată a fi „instanță” dacă are rol jurisdicțional, adică dacă are sarcina de a soluționa, conform normelor de drept, orice problemă care țin de competența sa, având o jurisdicție completă și desfășurând o procedură bine organizată²⁵.

De asemenea, competența de a emite decizii obligatorii este intrinsecă conceptului de „instanță” în sine. Procedura în fața unei „instanțe” trebuie să asigure „soluționarea juridică a litigiului”²⁶.

Prin termenul „instanță”, art. 6 alin. (1) nu se referă în mod necesar la o jurisdicție clasică, integrată în structura sistemului judiciar național. Este posibil ca o instanță să fie instituită pentru soluționarea unor chestiuni specifice, care pot fi tratate adecvat în afara sistemului judiciar obișnuit. Criteriul determinant pentru aplicabilitatea art. 6 îl reprezintă garanțiile oferite de procedura în cauză, atât din perspectiva conținutului material al dreptului, cât și din cea a cerințelor de natură procedurală²⁷.

În ceea ce privește calificarea tribunalului arbitral ca „instanță” în sensul art. 6 alin. (1) din Convenție, Curtea Europeană a Drepturilor Omului s-a pronunțat în cauza *Lithgow*²⁸. Curtea a respins argumentul potrivit căruia tribunalul arbitral nu ar constitui o „autoritate judiciară” în sensul Convenției, ci ar reprezenta o instanță extraordinară, creată pentru a soluționa un număr restrâns de litigii speciale, referitoare la un set limitat de entități economice.

În acest sens, a reținut că termenul „instanță”, în sensul art. 6 alin. (1), nu trebuie interpretat restrictiv, ca referindu-se exclusiv la instanțele clasice integrate în sistemul judiciar național. Potrivit jurisprudenței, această noțiune poate include și organisme create pentru soluționarea unor categorii restrânse de litigii, cu condiția ca acestea să ofere garanțiile procedurale necesare pentru a respecta exigențele unui proces echitabil. În acest sens, Curtea a remarcat că procedura arbitrală analizată se desfășura în condiții similare cu cele din fața unei instanțe judiciare, incluzând posibilitatea exercitării unei căi de atac²⁹.

Un alt argument invocat împotriva recunoașterii efectului orizontal al Convenției în materie arbitrală se bazează pe caracterul privat al acestei forme de soluționare a litigiilor, considerat incompatibil cu aplicarea directă a obligațiilor convenționale între particulari.

În doctrină s-a susținut că art. 6 alin. (1) nu este aplicabil în procedurile arbitrale, având în vedere structura Convenției, care consacră obligații exclusiv în sarcina statelor părți. S-a subliniat, în acest sens, că dispozițiile convenționale nu se aplică direct părților private, iar tribunalul arbitral, nefiind o autoritate statală, nu poate fi supus acelorași exigențe³⁰. Convenția instituie un set de obligații care sunt consolidate printr-un mecanism jurisdicțional de supraveghere exercitat de Curte și prin angajarea răspunderii internaționale a statelor membre³¹.

O abordare similară a fost adoptată și de unele instanțe naționale, care au confirmat că obligațiile prevăzute de Convenție vizează în mod direct doar statele părți, nu și actorii privați. De exemplu, Tribunalul Federal Elvețian a statuat că prevederile Convenției nu se aplică în procedurile de arbitraj.

²⁴ *Sramek contra Austria*, Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului din 22 octombrie 1984, para. 36, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57581%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57581%22]}).

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Bentham contra Țările De Jos*, Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului din 23 octombrie 1985, para. 40, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57436%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57436%22]}).

²⁷ *Rolf Gustafson contra Suedia*, Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului din 1 iulie 1997, para. 45, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58051%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58051%22]}).

²⁸ *Lithgow și alții contra Regatul Unit*, Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului din 8 iulie 1986, para. 201, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57526%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57526%22]}).

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Răspunderea statului, pe de o parte, și domeniul de aplicare a drepturilor recunoscute de Convenție, pe de altă parte, sunt două probleme distincte. Există o deosebire între aplicarea convenției *ratione persone* și efectul său orizontal și problema răspunderii statelor în temeiul Convenției. Pentru mai multe detalii, a se vedea Jaksic Aleksandar, *Procedural Guarantees of Human Rights in Arbitration Proceedings*, în *Journal Of International Arbitration* (Online), 2007, vol. 24, nr. 2, p. 163.

³¹ Sébastien Besson, *op. cit.*, p. 401.

Similar, în ceea ce privește o plângere referitoare la încălcarea art. 6 alin. (1) într-o procedură arbitrală administrată de Curtea Internațională de Arbitraj a Camerei de Comerț Internaționale, Curtea de Casație franceză a decis că dispozițiile Convenției se referă doar la statele membre și la jurisdicția acestora, nu și la o organizație non-profit care nu este o instanță judiciară³².

Cu toate acestea, aplicabilitatea Convenției în cadrul procedurilor arbitrale nu mai constituie, în prezent, o chestiune contestată. Controversele actuale se concentrează, mai degrabă, asupra naturii acestei aplicabilități: dacă este una directă sau rezultă doar prin efect indirect. Rămâne, așadar, de analizat dacă arbitrii sunt ținuti să respecte garanțiile dreptului la un proces echitabil în virtutea unei obligații directe impuse de Convenție, sau dacă această exigență derivă doar dintr-o obligație corespunzătoare a statului. Această distincție conduce, în mod firesc, către tema finală a analizei: efectul orizontal al Convenției.

În contextul general al „efectului orizontal”, doctrina distinge între efectul orizontal direct, indirect și intermediar. Toate cele trei modele conduc la echilibrarea intereselor contradictorii în relațiile reciproce dintre particulari. Efectul orizontal direct permite aplicarea directă a drepturilor omului între entități private, fără medierea legii sau a autorității publice. Pe scurt, drepturile omului sunt direct aplicabile. Efectul orizontal indirect presupune că dispozițiile privind drepturile omului nu se aplică în mod direct în raporturile dintre particulari, însă impun statului obligația de a asigura ca aceste drepturi să influențeze interpretarea și aplicarea normelor de drept privat. Efectul orizontal intermediar se referă la obligația statelor de a institui un cadru juridic adecvat care să asigure protecția efectivă a drepturilor omului și în raporturile dintre particulari. Acest tip de efect nu presupune aplicarea directă a Convenției între entități private, ci impune statului sarcina pozitivă de a preveni, reglementa și remedia eventualele încălcări ale drepturilor fundamentale în sfera juridică privată³³.

În ceea ce privește efectul orizontal al Convenției în cadrul procedurilor arbitrale, doctrina este împărțită. O parte a autorilor susține ferm că dispozițiile convenționale nu sunt direct aplicabile în raporturile dintre particulari, inclusiv în arbitraj, în timp ce alții argumentează în favoarea aplicabilității directe a drepturilor și libertăților consacrate de Convenție. Motivele pentru care o parte a doctrinei respinge recunoașterea efectului direct al Convenției au fost deja expuse anterior și nu vor fi reluate aici. Ceea ce dorim însă să subliniem este că, deși acești autori contestă aplicabilitatea directă a Convenției în cadrul procedurilor arbitrale, ei admit totuși existența unui efect indirect, recunoscând obligațiile statelor membre de a interveni în cazul unor încălcări ale drepturilor și libertăților garantate de Convenție, survenite în cursul arbitrajului.

Instanțele naționale pot interveni în procedurile auxiliare arbitrajului, precum soluționarea excepțiilor de jurisdicție, contestațiile privind independența și imparțialitatea tribunalului arbitral, încuviințarea măsurilor provizorii, audierea martorilor sau administrarea probelor. În aceste situații, ori de câte ori părțile implicate în arbitraj apelează la instanțele naționale, acestora le revine obligația de a asigura respectarea dreptului la un proces echitabil, în conformitate cu exigențele art. 6 alin. (1) din Convenție³⁴.

Cel mai frecvent exemplu este reprezentat de verificarea, de către instanțele naționale, a conformității hotărârii arbitrale cu drepturile omului, în cadrul procedurii de anulare sau în cea de recunoaștere și executare. Ori de câte ori un stat, sesizat cu o astfel de acțiune, eșuează în a remedia încălcările drepturilor și libertăților fundamentale survenite în cursul procedurii arbitrale, acesta sprijină, în mod implicit, respectivele încălcări și poate fi considerat responsabil în temeiul Convenției. În acest context, statul nu răspunde pentru faptele arbitrajului în sine, ci pentru propria omisiune de a interveni, acolo unde era chemat să o facă, pentru a asigura respectarea drepturilor garantate³⁵.

Pe scurt, raționamentul evidențiază că implicarea instanțelor naționale în procedura arbitrală este, în general, limitată, manifestându-se în principal sub forma asistenței oferite în etapa de recunoaștere și

³² Toms Krumins, *Arbitration and Human Rights, Approaches to Excluding the Annulment of Arbitral Awards and Their Compatibility with the ECHR*, Springer, 2020, p. 40-41.

³³ Martina Zavodna, *op. cit.*, p. 57.

³⁴ Jean-Francois Poudret, Sébastien Besson, *Comparative Law of International Arbitration*, Sweet & Maxwell, 2006, p. 46.

³⁵ Toms Krumins, *op. cit.*, p. 46.

executare a hotărârii arbitrale. Această conexiune între arbitrajul voluntar și cadrul legislativ național determină aplicabilitatea indirectă a art. 6 alin. (1) din Convenție în procedurile arbitrale. În măsura în care statul, prin organele sale judiciare, omite să remedieze eventualele încălcări ale drepturilor fundamentale survenite în cursul arbitrajului, acesta poate fi tras la răspundere în temeiul Convenției pentru neîndeplinirea obligațiilor sale pozitive³⁶.

Autorii care susțin efectul direct orizontal al Convenției subliniază funcția cvasi-judiciară a tribunalelor arbitrale, asimilându-le sistemului judiciar național. Împărtășim aceeași opinie.

În esență, argumentul pentru aplicarea directă a Convenției în fața tribunalelor arbitrale se bazează pe postulatele teoretice ale arbitrajului. Se pune întrebarea sursei puterii tribunalelor arbitrale: este aceasta delegată de statul gazdă al arbitrajului, care permite în esență arbitrajul în cadrul jurisdicției sale, sau provine de la părțile implicate în litigiu, fără acordurile cărora tribunalul arbitral nu ar avea o bază legală și jurisdicție? Dacă se acceptă prima variantă, tribunalele arbitrale sunt asimilate organelor judiciare ale statului și, în consecință, sunt obligate să respecte direct garanțiile privind drepturile fundamentale stipulate de Convenție³⁷.

Besson susține că arbitrii acționează ca substituenți ai judecătorilor, exercitând o funcție jurisdicțională, chiar dacă intervenția lor este condiționată de existența unui acord între părți. În acest sens, arbitrii care acționează în această calitate nu pot fi asimilați oricărei alte persoane private, întrucât îndeplinesc o funcție jurisdicțională și sunt investiți cu drepturi și obligații specifice, care revin în mod obișnuit instanțelor judecătorești. În plus, subliniază Besson, trebuie distins între răspunderea statului și aplicabilitatea drepturilor prevăzute de Convenție – două chestiuni juridice distincte. În ceea ce privește cea de-a doua, întrebarea esențială este dacă garanțiile procedurale prevăzute de art. 6 alin. (1) fac parte din ordinea juridică internă a locului unde se desfășoară arbitrajul și dacă ele constituie garanții fundamentale ce trebuie respectate de arbitri sau elemente ale ordinii publice procedurale. În concluzie, autorul susține că arbitrii au obligația de a aplica în mod integral aceste garanții – fie în temeiul dreptului intern, fie ca parte a standardelor fundamentale de procedură – inclusiv pe cele derivate din art. 6 alin. (1) din Convenție³⁸.

Considerăm, de asemenea, relevantă observația lui Besson cu privire la o aparentă asimetrie normativă: dacă instanțele statelor membre au obligația de a aplica și de a garanta respectarea drepturilor consacrate de Convenție atunci când examinează o hotărâre arbitrală, nu se justifică excluderea arbitrilor de la respectarea aceluiași exigențe. Cu atât mai mult cu cât arbitrii trebuie să se asigure că hotărârea lor este conformă cu standardele aplicabile, inclusiv pentru a evita anularea acesteia de către instanțele de la locul arbitrajului³⁹.

Observația de final vizează utilitatea aplicării dreptului la un proces echitabil prevăzut de art. 6 alin. (1), în procedurile arbitrale. În acest sens considerăm lăudabilă intervenția profesorului Massimo V. Benedettelli, la care achiesăm și pe care o completăm.

Benedettelli a adus două contraargumente pentru a justifica utilitatea aplicării directe a art. 6 alin. (1).

Primul contraargument subliniază rolul esențial al Curții Europene a Drepturilor Omului în interpretarea drepturilor și libertăților consacrate de Convenție. Potrivit acestuia, importanța reală a recunoașterii drepturilor fundamentale nu rezidă exclusiv în consacrarea lor formală într-un text normativ, ci în modul în care aceste dispoziții sunt interpretate și aplicate de Curte. Deși constituțiile statelor membre conțin, în general, drepturi similare sau chiar identice cu cele prevăzute de Convenție, aceasta nu este lipsită de relevanță, tocmai datorită jurisprudenței Curții, care a dezvoltat în mod activ și evolutiv conținutul acestor garanții. În acest sens, Benedettelli susține că o abordare similară ar putea fi

³⁶ Wei Gao, *The ECHR in Action: Its Applicability and Relevance for Arbitration*, The International Journal of Human Rights, 2002, p. 1661.

³⁷ Toms Krums, *op. cit.*, p. 42.

³⁸ Sébastien Besson, *op. cit.*, p. 402.

³⁹ *Ibidem*; a se vedea, spre exemplu, Articolul 41 din regulile ICC care prevăd „În toate aspectele care nu sunt prevăzute în mod expres în norme, Curtea și Tribunalul Arbitral vor acționa în spiritul regulilor și vor depune toate eforturile pentru a se asigura că hotărârea va fi executorie în drept”.

adoptată și în raport cu aplicabilitatea Convenției în materie arbitrală, inclusiv în domenii specializate precum arbitrajul sportiv sau cel online⁴⁰.

Al doilea contraargument se concentrează pe natura remediilor oferite de Convenție. Aceasta pune la dispoziția părților un mecanism subsidiar de control al conformității actelor statelor membre cu standardele drepturilor fundamentale. Nu există niciun motiv pentru care acest mecanism să fie inaccesibil persoanelor implicate în proceduri arbitrale, mai ales în contextul în care instanțele naționale pot fi chemate să intervină în diverse etape ale arbitrajului și nu poate fi exclus, *ab initio*, riscul ca acestea să încalce, chiar și involuntar, garanțiile dreptului la un proces echitabil, prevăzute atât de Convenție, cât și de legislația internă. Prin urmare, accesul la protecția oferită de Convenție trebuie să rămână deschis, inclusiv în situațiile în care o hotărâre arbitrală produce efecte cu sprijinul autorităților statului⁴¹.

Contraargumentul pe care îl formulăm are în vedere rolul fundamental al Convenției Europene a Drepturilor Omului ca instrument care consacră un standard minim de protecție a drepturilor fundamentale, standard pe care statele membre nu doar că trebuie să îl respecte, ci sunt încurajate să îl depășească. În acest context, recunoașterea aplicabilității directe a Convenției – și, în mod special, a art. 6 alin. (1) – în cadrul procedurilor arbitrale nu trebuie percepută ca o ingerință în autonomia arbitrajului, ci ca un reper valoric și normativ esențial. Această recunoaștere poate funcționa ca un barometru pentru legislatori și instituțiile arbitrale în elaborarea normelor procedurale, contribuind la dezvoltarea unor practici compatibile cu exigențele unui proces echitabil.

Această dimensiune valorică este susținută, la nivel normativ, de o perspectivă juridică structurată, precum cea formulată de Jan Paulsson, care distinge între normele substanțiale aplicabile fondului litigiului și normele ce guvernează arbitrajul ca procedură. Potrivit acestei abordări, legitimitatea tribunalului arbitral nu derivă dintr-un sistem privat, ci din ordinea juridică a statului în care se desfășoară arbitrajul. Chiar dacă arbitrajul internațional presupune o anumită autonomie procedurală, acesta funcționează în interiorul cadrului stabilit de *lex arbitri* – echivalentul *lex fori* în litigiile interne – care reflectă și protejează ordinea publică a statului gazdă. Or, dacă drepturile consacrate de Convenție, inclusiv cele prevăzute de articolul 6, fac parte din această ordine publică, atunci respectarea lor devine nu doar recomandabilă, ci imperativă. Alegerea locului arbitrajului implică implicit supunerea la valorile fundamentale ale ordinii juridice naționale, iar printre acestea, dreptul la un proces echitabil ocupă un loc central. Aplicarea directă a Convenției în arbitraj apare astfel nu ca o extindere forțată a sferei sale, ci ca o expresie firească a legitimității juridice și valorice a întregului cadru arbitral.

IV. Concluzii

Analiza aplicabilității art. 6 alin. (1) din Convenția Europeană a Drepturilor Omului în materie arbitrală confirmă complexitatea raportului dintre autonomia arbitrajului și standardele convenționale ale procesului echitabil. Deși arbitrajul comercial internațional este construit pe principiul autonomiei de voință și operează într-un cadru extrajudiciar, el nu funcționează într-un vid normativ, ci se desfășoară în limitele ordinii juridice a statului gazdă, sub influența regulilor de ordine publică, inclusiv a tratatelor internaționale cu aplicabilitate directă.

Calificarea tribunalului arbitral ca „instanță” în sensul autonom consacrat de jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului este esențială pentru determinarea aplicabilității articolului 6. Dacă acest criteriu este îndeplinit – prin prisma independenței, imparțialității, caracterului obligatoriu al hotărârii și respectării garanțiilor fundamentale procedurale – atunci standardele procesului echitabil trebuie să se aplice în mod corespunzător și în cadrul arbitrajului. Această concluzie este întărită de doctrina și practica judiciară care afirmă că, atunci când autoritățile statului (instanțele naționale) sunt implicate în etape auxiliare ale arbitrajului – precum recunoașterea, executarea sau anularea hotărârii arbitrale – acestea au obligația de a veghea la respectarea drepturilor fundamentale.

Mai mult, în contextul teoriei efectului orizontal al Convenției, statul poate răspunde nu doar pentru propriile acțiuni, ci și pentru omisiunea de a preveni sau remedia încălcările produse în cadrul unor

⁴⁰ Massimo V. Benedettelli, *op. cit.*, p. 643.

⁴¹ *Ibidem*.

proceduri formale derulate între particulari. În acest sens, Convenția produce efecte nu doar între stat și individ, ci și indirect, în raporturile dintre entități private, prin intermediul obligațiilor pozitive asumate de stat.

Recunoașterea aplicabilității art. 6 alin. (1) în procedurile arbitrale nu reprezintă o amenințare la adresa autonomiei arbitrajului, ci o garanție a compatibilității sale cu exigențele statului de drept și cu standardele europene în materie de drepturi fundamentale. Convenția funcționează aici nu ca o constrângere externă, ci ca un cadru minim de protecție și ca un reper normativ valoros în configurarea unor proceduri echitabile, previzibile și transparente. Astfel, dreptul la un proces echitabil își dovedește caracterul transversal, aplicabil ori de câte ori se exercită o funcție jurisdicțională cu impact asupra drepturilor și obligațiilor civile ale părților, inclusiv în arbitrajul comercial internațional.